

MAKRO-EKONOMİK BÜYÜMEYE MİKRO-KÜLTÜREL BİR YAKLAŞIM: TÜRKİYE'DE KENTLERİN KÜLTÜREL BÜYÜME DİNAMİKLERİ

Ekrem ERDEM*

Can Tansel TUĞCU**

ÖZ

Büyüme literatüründeki yeni trend, mikro düzeyli ekonomik büyüme olgusunun geleneksel olmayan dinamiklerinin araştırılmasıdır. Bu çalışmanın amacı, Türk ekonomisinin en üretken kentlerinde kültürel büyüme dinamiklerinin tespit edilmesidir. Bulgular, söz konusu kentlerde ekonomik büyümeye neden olan kültürel dinamiklerin geleceğe odaklanma, hukukun üstünlüğü, iş ahlakı, bireycilik, dindarlık, eğitim, servet, hayırseverlik, iş çevreleri ve üniversitelerle ilişkiler, sekülerlik ve hemşericilik olduğunu ve söz konusu dinamiklerin etkilerinin ele alınan kente bağlı olarak farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur.

Anahtar Kavramlar: Kültür, Ekonomik Büyüme, Kentler, Türk Ekonomisi.

A MICRO-CULTURAL APPROACH TO MACRO-ECONOMIC GROWTH: CULTURAL GROWTH DYNAMICS OF CITIES IN TURKEY

ABSTRACT

New trend in growth literature is to investigate the non-conventional dynamics of micro-level economic growth. The purpose of this study is to find out the cultural growth dynamics of the most productive Turkish cities. Findings indicated that focus on the future, rule of law, work ethic, individualism, religion, education, wealth, charity, relations to business environments and universities, secularism and citizenry are the dynamics which cause economic growth in the cities, and the effects of them vary depending on the city in consideration.

Keywords: Culture, Economic Growth, Cities, Turkish Economy.

* Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü.

** Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü.

Bu çalışma büyük ölçüde Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenen SBD-091086 nolu doktora tez projesinden türetilmiştir.

Makalenin kabul tarihi: Eylül 2013.

GİRİŞ

Bir ülkede belirli bir dönemde üretilen mal ve hizmet miktarının zaman içerisinde sürekli olarak artması anlamına gelen ekonomik büyüme olgusu, toplumların refah düzeylerini yükseltmeleri için ön koşuldur. Bu nedenle hızlı ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme performansının yakalanması, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde benimsenen ilk makroekonomik hedeflerden biri, belki de en önemlisi olmaktadır. Söz konusu makroekonomik hedefin gerçekleştirilebilmesi için ise ülkeler, ekonomik büyümeye yön veren temel dinamikleri belirlemeli ve bu dinamikleri etkileyebilmek adına politikalar uygulamalıdır. Dolayısıyla, ekonomik büyümeye yön veren temel dinamiklerin neler olduğunun araştırılması, literatürdeki popüler konu başlıklarından birisidir.

Ekonomi literatürü incelendiğinde, büyümeye yön veren dinamikleri açıklamak üzere yapılan birçok araştırma göze çarpmaktadır. Bunlardan Domar (1946), Harrod (1948), Solow (1956), Romer (1986), Lucas (1988), Romer (1990) ve Barro (1990) gibi çalışmalar, ekonomik büyümeye yön veren makroekonomik dinamikleri ortaya koyan önemli araştırmalar arasındadır. Ancak günümüz koşulları dikkate alındığında ekonomik büyümenin sadece makroekonomik bir yapı içerisinde oluşmadığı açıktır. Bu çerçevede araştırmacılar, ekonomik büyümeye yön veren dinamikleri daha mikro bir perspektif içinde ele alma çabasıdadır.

Söz konusu perspektifin en önemli yansımalarından biri, kentler ve kentsel büyüme dinamikleridir. Jacobs (1969) tarafından öne sürülen “*bir ülkenin ekonomik büyüme performansı için önemli olan bir faktör, her zaman o ülkeyi oluşturan kentler için önemli olmayabilir; ancak bir kentin ekonomik büyüme performansı için önemli olan faktör, her zaman o kentin içerisinde bulunduğu ülke için önemlidir*” görüşü; araştırmacıları kentlerin ve kentsel büyüme dinamiklerinin makroekonomik büyüme performansı üzerindeki etkilerinin neler olduğunu ortaya koyan çalışmalar yapma yönünde teşvik etmiştir. Bu çalışmaları iki grup altında toplamak mümkündür. Birinci gruptaki çalışmalar, *kentlerin makroekonomik büyüme sürecindeki rolünü ve kentlerin büyüme dinamiklerini teorik ya da kavramsal olarak* ele almaktadır.

Birinci grup içerisindeki ilk çalışma Hoselitz (1953) olmasına rağmen; bu konudaki en temel çalışma, kentleri ekonomik büyümenin lokomotifleri olarak tanımlayan, Jacobs (1969) tarafından kaleme alınmıştır. Jacobs, ekonomik büyümeye neden olan geleneksel faktörlerin bir listesi yapılırsa, kentlerin bu listenin dışında kalacağını dolayısıyla kentler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin derinlemesine incelenmesi gereken bir konu olduğunu ifade etmiştir. Jacobs (1969), kentlerin ulusal ekonomik gelişim açısından önemini bilginin kaynağının kentler olması sebebiyle, ekonomik büyümenin temel belirleyicilerinden olan teknolojik yeniliklerin de kaynağının kentler olduğunu vurgulayarak açıklamıştır. Bununla birlikte, kentleri üretim amacıyla kullanılan tüm faktörle-

rin toplandığı merkezler olarak nitelendirmiştir. Çalışmasında, kentler gelişmeden ulusal ekonominin ivme kazanamayacağı, gelişmiş ülkelerin kentleşme düzeylerinin gelişmekte olan ülkelerinkinden oldukça yüksek olduğu ve gelişmiş ülkelerde GSMH’nin %85’inin kentlerde üretilirken, gelişmekte olan ülkelerde üretilen kısmın %55 düzeyinde kaldığı dile getirilmiştir. Jacobs son olarak, kentlerin ekonomik büyüme için oldukça önemli olan eğitim yatırımlarına da yapısal bir destek sağladığını ve kentlerde eğitimin getirisinin diğer alanlara kıyasla çok daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Birinci grup içerisinde gösterilebilecek diğer araştırmalar ise Hoselitz (1955), Friedman (1969), Lucas (1988), Rauch (1991), Ragan ve Trehan (1998), Gabaix (1999) ve Duranton (2000, 2004)’un çalışmalarıdır.

Kentler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi irdeleyen ikinci gruptaki çalışmalar, *kentlerin ulusal ekonomik büyüme sürecindeki rolünü ve kentlerin büyüme dinamiklerini ampirik olarak* ele almaktadır. Bu gruptaki ilk çalışma Sveikauskas (1975) olmakla birlikte, en temel ampirik analiz Eaton ve Eckstein (1997) tarafından yapılmıştır. Araştırmada 1876-1990 dönemini kapsayan panel veriler ile, Fransa’dan seçilen 39 ve Japonya’dan seçilen 40 kent bağlamında, ekonomik büyümenin ardındaki temel dinamikler *Panel En Küçük Kareler Yöntemi* (Panel EKKY) kullanılarak incelenmiştir. Bulgular Fransa ve Japonya’daki kentlerin optimum kent boyutuna yakınsamadan ya da birbirlerinden büyüme performansı olarak iraksamadan paralel bir gelişme gösterdiğini, işçiler homojen ve kentler arasında hareketli olsalar dahi, büyük kentlerin her zaman daha yüksek beşeri sermaye stokuna sahip olacağını, seçilen kentlerin büyüme performansları ardındaki temel faktörün ise söz konusu kentlerde yaratılan eğitim altyapısı olduğunu göstermiştir. Başka bir deyişle kentlerde beşeri sermaye yaratmak adına yapılan yatırımlar, ekonomik gelişim üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu sayede beşeri sermaye birikimi fazla olan kentler daha fazla üretim yapmakta, daha fazla üretim daha yüksek ücrete neden olmakta, daha yüksek ücret daha fazla iş gücünü kendisine çekmekte ve sonuçta kendi kendini besleyen bir büyüme süreci oluşmaktadır. Bu gruptaki diğer araştırmalar ise Clark ve Stabler (1991), Glaeser vd. (1992), De Long ve Shleifer (1993), Glaeser vd. (1995), Cheshire ve Carbonaro (1996), Bradley ve Gans (1998), Viladecans Marsal (2002) ve Da Mata vd. (2005) çalışmalarıdır.

Birinci ve ikinci gruptaki çalışmalar birlikte değerlendirildiğinde aşağıdaki ortak noktalarda buluşulmaktadır:

- Kentler, ulusal bazda ekonomik büyümenin en önemli dinamiklerinden birisidir.
- Beşeri sermaye birikimi kentlerin ekonomik büyüme performansını pozitif yönde etkilemektedir.
- Nüfus, kentlerin ekonomik büyüme performansını arttıran bir unsurdur.

- Kent önceliği, diğer kentlerin ve ulusal ekonominin büyüme performansının azalmasına neden olmaktadır.

Bununla birlikte Granato vd. (1996: 608), bir toplumda ekonomik kalkınmayı belirleyen tek unsurun o ekonomideki iktisadi kurumlar olmadığını, toplumun kültürel yapısının da son derece belirleyici olduğunu ifade etmektedir. Ek olarak Barro (2002: 135), uzun dönemli ekonomik büyüme konusunda hazırlanan birçok araştırmada, yalnızca büyüme yön veren makroekonomik ve niteliksel dinamikler üzerinde durulduğunu, ekonomik büyümeye yön veren kültürel dinamiklerin ise göz ardı edildiğini ileri sürmektedir.

Benzer durum kentlerin büyüme dinamiklerini araştıran çalışmalarda da gözlemlenmektedir. Hâlbuki, Danielzyk ve Wood (2001: 69)'a göre ekonomik yapı, işgücü maliyetleri ve mülk fiyatları gibi faktörlerin ekonomik büyüme performansını açıklamadaki yetersizlikleri; *tüketicilerin, firmaların ve diğer kurum ya da kuruluşların iktisadi faaliyetleri üzerinde büyük ölçüde belirleyici etkisi olduğu düşünülen inanç, tutum ve sosyal değerler bütünü olarak tanımlanan, kültür dinamiğini* kentlerde ekonomik hayatı yönlendiren en önemli faktörlerden biri haline getirmiştir. Bu kapsam dâhilinde çalışmanın amacı, Türk ekonomisinin en üretken (en yüksek reel GSYİH'ya sahip olan) kentlerinde ekonomik büyümeye yön veren kültürel dinamiklerin tespit edilmesidir.

Çalışmanın planı ise şu şekildedir: Bir sonraki bölüm, literatürü ve çalışmanın özgünlüğünü ortaya koymaktadır. İkinci bölüm, örneklem ve veri setini açıklamaktadır. Üçüncü bölüm, model ve metodolojiyi anlatmaktadır. Dördüncü bölüm, bulguları sunmaktadır. Sonuç bölümünde ise yapılan değerlendirme ile araştırma sonlandırılmaktadır.

I. LİTERATÜR

Ekonomik büyüme ve kültürel yapı arasındaki ilişkiyi sistematik olarak ele alan ilk iktisatçı Max Weber (1904), güçlü dini inançlardan doğan kültürel donanımın ekonomilerin büyüme performansını hızlandırdığını ileri sürerek, Kuzey Avrupa'da kapitalizmin ve iktisadi gelişimin ardındaki en temel dinamiğin, protestan iş ahlakı (PİA) olarak tanımladığı, "kaderci kalvinist doktrin" olduğunu ifade etmiştir. Weber'in görüşlerini takiben; kültürün ticari ilişkilerin, istihdamın ve ekonomik büyümenin en temel dinamiklerinden biri olduğu yaklaşımı, kültürel ekonomi alanının en temel konu başlıklarından biri haline gelmiş ve araştırmacıları kültür-ekonomik büyüme ilişkisini ele alan çalışmalar yapma doğrultusunda yönlendirmiştir (Herrero vd., 2006: 41).

Kültür-ekonomik büyüme ilişkisini inceleyen çalışmaları iki ana grupta sınıflandırmak mümkündür. Birinci ana gruptaki çalışmalar söz konusu ilişkiyi ulusal bazda ele almaktadır. Ulusal bazdaki çalışmalar da kendi içerisinde iki alt gruba ayrılabilir. Buna göre ilk alt gruptaki araştırmalar kültürün yalnızca seküler boyutuyla ilgilenmektedir.

Hofstede (1980), bireycilik, erkeklik, güç ayrılığı ve belirsizliğin önlenmesinin gelişmiş ülkelerin ekonomik büyüme performansları üzerindeki etkilerini araştırmış ve bireyciliğin pozitif büyüme etkisine sahip olduğunu bulmuştur. Franke vd. (1991), kültürel değerlerdeki farklılıkların ekonomik büyümenin temel belirleyicisi olduğunu ileri sürmüş ve yapmış olduğu analiz sonucunda ülkeler arasındaki büyüme farklılıklarının %50’sinden fazlasının söz konusu kültürel çeşitlilik tarafından açıklandığını ortaya koymuştur. Ek olarak, ekonomik büyüme açısından en önemli açıklayıcı değişkenin bireycilik olduğunu, bireycilikle birlikte sekülerliğin de ekonomik büyüme üzerinde pozitif etki yaptığını kanıtlamıştır. Granato vd. (1996), kültürel dinamikleri kapsayacak şekilde geliştirmiş olduğu içsel büyüme modelinin, ekonomik büyümeyi açıklamada, bu dinamikleri ayrı biçimde ele alan büyüme modellerine göre daha başarılı olduğunu; çocuklara dini inanç ve sadakati öğretmenin önemi ile onlara ekonomiyi ve kendi geleceklerini belirlemeyi öğretmenin önemi arasındaki farkı niteleyen “Başarı Motivasyon Endeksi”nin ekonomik büyüme üzerinde pozitif; buna karşın yaşam kalitesini azaltma pahasına ekonomik kârı arttırmayı ifade eden “Postmateryalist” düşüncenin ise ekonomik büyüme üzerinde negatif etki yaptığını ileri sürmüştür. Son olarak Khan vd. (2010), kültürel değerlerin Asya ülkelerinin ekonomik büyüme performansları üzerindeki etkilerini incelemiş; sonuç olarak güven, saygı ve hür iradenin gelişimini destekleyen kültürel değerlerin ekonomik büyümeyi pozitif; boyun eğme yönündeki kültürel yapının ise ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediğini ortaya koymuştur.

Literatürde yer alan ikinci alt gruptaki çalışmalar ise genel olarak kültürün dini boyutuyla alakalıdır. Bu doğrultuda Landes (1998), Weber’in görüşlerini yeniden gözden geçirmiş ve Weber’in düşüncelerinde haklı; ülkeler arasındaki büyüme farklılıklarını açıklayan en temel dinamiklerden birinin kültür olduğunu ifade etmiştir. Barro (2002), bir ülkenin kültürel yapısını belirleyen en önemli unsurlardan biri olduğu varsayılan dindarlığın, ekonomik kalkınma süreci içerisindeki rolünü araştırdığı çalışmasında; gelişmiş ülkelerdeki insanların diğer ülkelere göre daha az dindar olduklarını ve ekonomik gelişimin dindarlığı azaltan bir süreç olduğunu ifade etmiştir. Barro ve McCleary (2003), 59 gelişmiş ülkeyi kapsayan analizle, dindarlık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmış ve genel olarak dindarlık ile ekonomik büyüme arasında negatif yönlü bir ilişki bulmuştur. Buna karşın Sala-i Martin vd. (2004), 88 ülkeyi kapsayan araştırmada İslamiyet ve Konfüçyüslük açısından, dindarlık ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit etmiştir. Son olarak Noland (2005), ulusal ve uluslararası büyüme modelleri yardımıyla, dindarlık ve ekonomik performans arasındaki ilişkiyi analiz etmiş ve İslamiyet’in ekonomik gelişimi desteklediğini ortaya koymuştur.

Bu araştırmanın katkı yapmayı planladığı, literatürdeki ikinci ana gruptaki çalışmalar ise, kültür-ekonomik büyüme ilişkisini kent bazında ele almaktadır. İncelendiğinde, söz konusu çalışmaların büyük ölçüde kültürel çeşitlilik (etnik

farklılık) üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Örneğin, Sassen (1994) Londra, New York ve Tokyo gibi büyük kentlerin Dünya ekonomisine yön veren iktisadi aktiviteler üzerindeki rollerini araştırdığı çalışmada; bu kentlerin üstlendiği roldeki en temel belirleyicinin nüfus yapılarındaki kültürel çeşitlilik olduğunu ileri sürmüştür. Florida (2002), kentleri oluşturan nüfustaki çeşitliliğin beşeri sermayenin kaynağı olduğunu, bu nedenle beşeri sermayeye ihtiyaç duyan yüksek teknoloji ve araştırmaya dayanan sektörlerin üretim yeri olarak kentleri seçtiğini, dolayısıyla kentsel alanlarda ekonomik büyüme performansının diğer mekânlara kıyasla daha yüksek olduğunu ifade etmiştir. Ottaviano ve Peri (2005-2006), Amerika'nın en önemli 160 kentinde kültürel çeşitliliğin ekonomik yaşam üzerindeki etkilerini araştırmış, yüksek ücret ve kiralara büyük ölçüde nüfustaki çeşitlilik ile ilişkili olduğunu bulmuştur. Buna göre kültürel çeşitliliğin artması işgücünün daha verimli olmasına, üretimin ve ücret seviyesinin yükselmesine yol açmaktadır. Yüksek ücretler daha fazla nüfusu kendisine çekmekte ve bu da kiralara artmasını sağlamaktadır. Özetle, kültürel çeşitlilik ile kentlerin ekonomik performansı arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

İkinci ana gruptaki çalışmalardan farklı olarak, kültür ile kentsel ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi, kültürel çeşitlilik dışında başka bir özellik kapsamında ele alan tek araştırma Blum ve Dudley (2001)'dir. Blum ve Dudley (2001), Kuzey Avrupa'dan 90 ve Güney Avrupa'dan 226 kenti kapsam dâhiline aldığı çalışmada, dini inanç ve uzun dönemli ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Sonuçlar, diğer tüm faktörler sabitken, Kuzey Avrupa'da yer alan kentlerin ekonomik büyüme hızlarının, Güney Avrupa'dakilerden büyük olmadığını göstermiştir. Buna göre Weber'in görüşleri söz konusu kapsam için geçerli değildir.

Mevcut çalışma, katkı yapmayı planladığı literatürdeki ikinci ana gruptaki araştırmalardan çeşitli yönleriyle farklılık göstermektedir. İlk olarak, literatürdeki araştırmalar kültürün yalnızca tek bir boyutu ile ilgilidir (ya çeşitlilik ya da dindarlık). Bu çalışmada ise kültür ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, Türk ekonomisinde kentsel ekonomik büyümeyi etkilediği düşünülen 11 boyut ekseninde ele alınmaktadır. İkinci olarak, literatürdeki araştırmalar kentleri bir panel olarak ağırlıklandırmış ve hepsi için genel sonuçlar rapor etmiştir. Bu çalışmada ise, kültür-ekonomik büyüme ilişkisi, Türk ekonomisini oluşturan kentler arasından seçilen en üretken iller için ayrı ayrı analiz edilmekte ve bulgular her biri için özel olarak rapor edilmektedir. Son olarak, çalışmada anketler sonucu elde edilen veriler yapısal eşitlik modellemesine dayalı doğrulayıcı faktör analizi ve regresyon yöntemleriyle işlenmektedir. Önceki araştırmaların açıklayıcı faktör analizini kullandığı göz önüne alındığında, çalışma bu açıdan da bir yenilik arz etmektedir.

II. ÖRNEKLEM VE VERİ SETİ

A. ÖRNEKLEM

Mevcut çalışmada, Türkiye'deki en üretken 14 kent analiz edilmektedir. Söz konusu kentler seçilirken esas alınan kriter, içerisinde buldukları coğrafi bölgede en yüksek reel GSYİH'yi üretmeleridir. Buna göre, her bölgeden 2001 yılı fiyatlarıyla en yüksek GSYİH üreten ilk iki kent seçilmiş ve analiz kapsamına dâhil edilmiştir¹. Bunlar İç Anadolu Bölgesinden Ankara ve Kayseri, Karadeniz Bölgesinden Trabzon ve Samsun, Marmara Bölgesinden İstanbul ve Kocaeli (İzmit), Ege Bölgesinden İzmir ve Manisa, Akdeniz Bölgesinden Adana ve Mersin (İçel), Doğu Anadolu Bölgesinden Erzurum ve Malatya ile Güneydoğu Anadolu Bölgesinden Gaziantep ve Diyarbakır'dır².

Türkiye'de kentlerin iktisadi olarak büyümelerine neden olan kültürel dinamiklerin tespit edilmesinin amaçlandığı analizde, ifade edilen 14 kentte toplam 1320 meclis üyesiyle yapılan görüşmeler sonucu elde edilen birincil veriler kullanılmıştır. Söz konusu meclis üyeleri, kapsam dahilindeki illerinde bulunan *sanayi odası, ticaret odası veya ticaret ve sanayi odalarında meslek grubu temsilciliği* yapmaktadır. Analiz için örnek kütle olarak meclis üyelerinin seçilmesinin nedeni, kentlerin iktisadi gelişimleri üzerinde önemli etkileri olduğu düşünülen kültür dinamiğinin tespit edilebilmesi için, söz konusu kentlerde mal ve/veya hizmet üreten tüm aktörlerle görüşme yapılmasının gerekmesi; ancak bu görüşmelerin hem maddi açıdan hem de zaman bakımından imkânsız denecek kadar zor olmasıdır. Bu doğrultuda, kentlerde bulunan tüm meslek gruplarını (bütün iktisadi aktörleri) bağlı oldukları odalarda temsil eden ve demokratik bir seçim ile göreve geldikleri için söz konusu meslek gruplarında faaliyet gösteren aktörlerin çoğunluğunun kültürel özelliklerini de yansıttığı varsayılan meclis üyeleri, analizin örnek kütlelerini oluşturmaktadır.

Anket görüşmeleri, CATI (Bilgisayar Destekli Telefon Görüşmesi) yöntemi ile yapılmış ve örneklem kapsamına alınan 1320 Meclis Üyesi'nden 483'ü anket görüşmesini başarılı bir biçimde tamamlamıştır. Bu çerçevede anketlerin geri dönüş oranı %36,6'dır.

B. VERİ SETİ

Grondona (2000) ve Harrison (2002) ekonomik büyümeyi etkilediği varsayılan kültür dinamiği için bazı temel boyutlar tasarlamıştır. Bu çalışmanın temelini de söz konusu boyutlar oluşturmaktadır. Duroy (2003) ise, her iki araştırmacının geliştirdiği boyutları birleştirmek suretiyle, ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği varsayılan, 7 temel kültürel dinamiğe ulaşmıştır. Duroy (2003: 26)'ya göre bu dinamikler, kendi ayakları üzerinde durabilen bireylerin

¹ 2001 yılı fiyatlarına göre, Türk ekonomisinde üretilen GSYİH değeri 178,4 milyar TL olup, söz konusu 14 kent bu toplamın %57,3'lük kısmı olan 102,2 milyar TL'sini üretmektedir.

² Yapılan anketlere yeterli geri dönüş sağlanamadığı için, İç Anadolu ve Karadeniz Bölgelerinde ilk iki değil, birinci ve üçüncü kentler analiz kapsamına alınmıştır.

varlığı ile kabul edilebilir düzeyde olan egoizmi niteleyen *bireycilik*; dinin sosyal kurumlar üzerindeki minimal etkisini ve modern normlara geleneksel olanlara kıyasla daha fazla vurgu yapılmasını ifade eden *sekülerlik*; geleceğe geçmiş ve bugüne kıyasla daha fazla vurgu yapılmasını, toplumun erişilebilir bir ütopyaya doğru ilerleyişini ve gelecek nesillerin sahip olacağı zenginliğe daha çok önem verilmesini konu edinen *geleceğe odaklanma*; tasarruf ve yatırım üzerine yapılan vurguyu, rasyonaliteyi ve yenilikçi ve yaratıcı fikirler gibi sosyal değerleri temsil eden *servet*; rekabetin üstünlüğünü, meziyetli bir toplumun varlığını ve bireysel/toplumsal başarı sonucu elde edilen bir iş algısını ortaya koymaya çalışan *iş ahlakı*; kanun ve kurallara riayet edilmesi ile kurumsal demokrasinin varlığını konu edinen *hukukun üstünlüğü* ve toplumdaki her kesim için mümkün olan, kişilere sosyal değerleri öğreten bir değişken olarak formüle edilen *eğitim*'dir. Bununla birlikte, kültürel büyüme dinamiklerinin belirlendiği analizde Grondona (2000) ve Harrison (2000) referans alınarak Duroy (2003) tarafından ileri sürülen 7 dinamiğe ek olarak, tarafımızca uygun görülen ve Türkiye'de ikamet eden insanların kültürel kimliğinde önemli bir yer işgal ettiği varsayılan 4 dinamikte birlikte toplam 11 dinamiğin kentlerin ekonomik büyüme performansları üzerindeki rolü araştırılmaktadır. Tarafımızca eklenen kültürel dinamikler; *iş çevreleri ve üniversitelerle ilişkiler (ilişkiler)*, *dindarlık*, *hayırseverlik* ve *hemşericilik*'tir.

Türkiye'de kentlerin kültürel büyüme dinamikleri analizinde kullanılan veri setinin herhangi bir zaman boyutu yoktur. Anket görüşmeleri sonucu elde edilen veriler, anlık bilgiler ile iktisadi aktörlerin uzun yıllardır sahip olduğu varsayılan fikir ve düşüncelerini yansıtmaktadır. Verilerin temini için kullanılan ölçek³ "Dünya Değerler Anketi (World Values Survey) 1995-1997" grubu tarafından oluşturulan, Duroy (2003) tarafından sadece kültürel dinamikleri içerecek şekilde yeniden tasarlanan ve son olarak tarafımızca Türkiye'nin kültürel profilini yansıtacak biçimde kapsamı genişletilen, 5'li Likert formundaki 50 (1=Kesinlikle katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 3=Ne katılıyorum ne katılmıyorum, 4=Katılıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum) ve 8 açık uçlu olmak üzere toplam 58 ifadeden oluşmaktadır. Bu ifadeler yardımıyla cevaplayıcıların bazı demografik özellikleri, kentlerin ekonomik büyüme performansları ve kültürel değerleri ile ilgili bilgiler edinilmeye çalışılmıştır.

³ Verilerin temini için kullanılan ölçek, istenildiği takdirde incelemeye açıktır.

III. MODEL VE METODOLOJİ

Çalışmada Türkiye’de kentlerin kültürel büyüme dinamikleri analiz edilirken kullanılan büyüme modeli aşağıdaki gibidir:

$$y_i = \beta_1 + \beta_2 CD_i + \varepsilon_i \quad (1)$$

Modelde y_i söz konusu kentin ekonomik büyüme oranını, CD_i o kentteki her bir kültürel büyüme dinamiğini ve ε ise hata terimini temsil etmektedir.

1 nolu modelin tahmini için en küçük kareler yöntemine dayalı doğrusal regresyon analizinden faydalanılmıştır. Model her bir kent için ayrı ayrı tahmin edilmiştir. Modelin bir bütün olarak anlamlılığı F-testi, katsayıların anlamlılıkları T-testi, ardışık bağımlılık Durbin-Watson ve Breusch-Godfrey LM testi ve değişen varyans ise White testi kullanılarak sınanmıştır. Olası ardışık bağımlılık ve değişen varyans problemlerinin çözümü içinse AR(1) ile White düzeltme teknikleri uygulanmıştır.

Anketler sonucu elde edilen bilgilerin ekonometrik analiz için uygun duruma getirilebilmesinin ön koşulu, ölçekte yer alan ifadelerin daha önce tespit edilmiş olan faktörler altında (dinamikler altında) toplanmasıdır. Bu amaçla kullanılacak birkaç yöntem mevcuttur (diskriminant analizi ve faktör analizi gibi). Bu çalışmada söz konusu amaç için, maksimum olabilirlik (maximum likelihood) tahmini ve yapısal eşitlik modellemesine (structural equilibrium modelling) dayalı doğrulayıcı faktör analizinden (DFA) faydalanılmıştır⁴. Bu yöntemde amaç, belirli bir faktör altında toplanmış ifadelerin söz konusu faktörü gerçekten temsil etme gücüne sahip olup olmadığının test edilmesidir. Bu yöntemin tercih edilmesindeki sebep, hem Duroy (2003) tarafından analiz edilen hem de tarafımızdan eklenen dinamiklere ait ifadelerin hali hazırda bir faktör başlığı altında varsayılıyor olmasıdır. Dolayısıyla yapılacak faktör analizi söz konusu ifadeleri yeniden bir başlık altında gruplama (açıklama) amacına değil, söz konusu başlıklar altına giren ifadeleri doğrulama amacına hizmet edecektir.

DFA yaklaşımında, tespit edilmeye çalışılan faktörler birer örtük değişken (latent variable) olarak nitelendirilmekte ve anketlerden elde edilen ifadelerin söz konusu örtük değişkenleri nasıl ve ne ölçüde açıkladığını belirleyebilmek adına ölçme modelleri geliştirilmektedir. Jöreskog ve Sörbom (1993), DFA’nın ölçme modellerinin geliştirilmesinde sık kullanılan ve önemli kolaylıklar sağlayan bir analiz yöntemi olduğunu belirtmiştir. DFA’nın sağladığı en önemli kolaylık ise ifadelerin test edilen faktör yapısı üzerindeki anlamlılıklarını istatistiksel olarak ortaya koyması ve anlamlı olmayan ifadelerin kapsam dışında bırakılmasına imkân tanınmasıdır.

⁴ Geleceğe odaklanma, eğitim ve para ile maliye politikası değişkenleri tek bir ifadeyi kapsadıkları için faktör analizine dâhil değildir.

DFA yaklaşımında, tespit edilen faktörlerin analiz için bir bütün olarak uygun olup olmadığı, uygunluk ölçütleri (fit indices) tarafından sınanmaktadır. Bu doğrultuda araştırmada 7 farklı uygunluk ölçütü kullanılmıştır. Bunlar, değeri 0 ile 0.06 arasında değişen Kök Ortalama Kare Yaklaşım Hatası (RMSEA); değeri 0.95 ile 1 arasında değişen Normlanmamış Uyum İyiliği Endeksi (NNFI); değeri 0.95 ile 1 arasında değişen Karşılaştırmalı Uyum Endeksi (CFI); değeri 0 ile 0.08 arasında Standardize Edilmiş Hataların Ortalama Karelerinin Karekökü (SRMR); değeri 1 ile 5 arasında değişen Normlanmış Ki-Kare Değeri (NCS) ve değerleri 0.90 ile 1 arasında değişen Toplam Uyum İyiliği Endeksi (GFI) ve Ayarlanmış Toplam Uyum İyiliği Endeksidir (AGFI). NNFI, CFI, GFI ve AGFI için maksimuma, RMSEA ve SRMR içinse minimuma yakın değerler faktörlerin bir bütün olarak anlamlı olduklarını göstermektedir. NCS için en uygun değer ise 1-3 aralığıdır⁵. Bununla birlikte, ayrı ayrı her bir faktörün model tahmini için uygun olup olmadığı ise, Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısı kullanılarak ölçülmüştür.

IV. BULGULAR

A. ÖRNEKLEMİN ÖZELLİKLERİ

Tablo 1, örnekleme ait demografik özellikleri altı gösterge bazında sunmaktadır. Buna göre, ankete en fazla katılım Samsun (%11 - 53 kişi), en az katılım ise Manisa'da (%3,3 - 16 kişi) gerçekleşmiştir. Ankete katılanların %72,3'ü 35-54 yaş aralığındaki ve en az 21 yıllık iş tecrübesine sahip kişilerden oluşmaktadır. Tablo 1 eğitim kriteri açısından değerlendirildiğinde, ankete katılım sağlayan meclis üyelerinin söz konusu kriter açısından heterojen bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Buna göre anketi yanıtlayan 483 meclis üyesinin %36,6'sı (177 kişi) ortaöğretim, %36,2'si (175 kişi) dört yıllık fakülte veya yüksekokul, %13,9'u (67 kişi) ilköğretim, %7,5'i (36 kişi) iki yıllık meslek yüksekokulu ve %5,8'i ise yüksek lisans veya doktora mezunu kişilerden oluşmaktadır. Cevaplayıcıların %2,5'i kadın, %97,5'i ise erkektir. Son olarak, ankete katılanlardan ticaret ve sanayi odası ile sadece ticaret odasına kayıtlı olanların payı neredeyse eşit iken (sırasıyla %45,5 ve %44,7), sadece sanayi odasına kayıtlı olanların payı nispeten düşüktür (%9,7).

⁵ RMSEA, NNFI, CFI ve SRMR'nin minimum ve maksimum değerleri için (Brown, 2006: 87); NCS, GFI ve AGFI'nin minimum ve maksimum değerleri içinse (Schumacker ve Lomax, 2004: 82) referans alınmıştır.

Tablo 1: Örneklem Ait Demografik Özellikler

Özellikler	f	(%)	Özellikler	f	(%)
<i>Kent başına cevaplayıcı</i>			<i>Yaş</i>		
Adana	30	6.2	18-24	2	0.4
Ankara	47	9.7	25-34	39	8.1
Diyarbakır	27	5.6	35-44	155	32.1
Erzurum	22	4.6	45-54	194	40.2
Gaziantep	40	8.3	55 ve üstü	93	19.3
Istanbul	37	7.7	<i>Eğitim düzeyi</i>		
Izmir	33	6.8	İlköğretim	67	13.9
Kayseri	42	8.7	Ortaöğretim	177	36.6
Kocaeli	34	7.0	Ön lisans	36	7.5
Malatya	41	8.5	Lisans	175	36.2
Manisa	16	3.3	Lisansüstü	28	5.8
Mersin	30	6.2	<i>İş tecrübesi</i>		
Samsun	53	11.0	0-5 yıl	5	1.0
Trabzon	31	6.4	6-10 yıl	19	3.9
<i>Oda Türü</i>			11-15 yıl	41	8.5
Ticaret odası	216	44.7	16-20 yıl	94	19.5
Sanayi odası	47	9.7	21 yıl ve üstü	324	67.1
Ticaret ve sanayi odası	220	45.5	<i>Cinsiyet</i>		
			Kadın	12	2.5
			Erkek	471	97.5

B. FAKTÖR ANALİZİ

Çalışmada, kapsam dâhilindeki ifadeler çok rotasyonlu bir faktör analizi sürecinden geçirilmiştir. İlk deneme sonucunda katsayıları istatistiksel olarak anlamlı olmayan ifadeler belirlenmiş ve bu ifadeler dışarıda bırakılarak bir sonraki deneme uygulanmıştır. Bu süreç, tüm ifadelerin istatistiksel olarak anlamlı birer katsayıya sahip ve ölçme modelinin analize bir bütün olarak uygun olduğu çıktı elde edilinceye dek sürdürülmüş ve 11. deneme neticesinde söz konusu kriterler sağlanarak rotasyon sonlandırılmıştır⁶. Tablo 2, 11 rotasyonlu faktör analizi sonucu ulaşılan bulguları, seçilen dinamiklerin bir bütün olarak uygunluğu bağlamında ortaya koymaktadır.

⁶ İstenildiği takdirde tüm rotasyon sonuçları incelemeye açıktır.

Tablo 2: Uygunluk Ölçütleri

Ölçütler	11. rotasyon
RMSEA	0.023
NNFI	0.980
CFI	0.980
SRMR	0.042
NCS	1.246
GFI	0.920
AGFI	0.900

Doğrulamalı faktör analizi neticesinde hesaplanan uygunluk ölçütleri, test edilen faktör ölçme modelinin analize bir bütün olarak uygun olup olmadığını göstermekle birlikte, ayrı ayrı her bir faktörün model tahmini için uygun olup olmadığı konusunda bir fikir vermemektedir. Bu nedenle 11. rotasyon neticesinde bir bütün olarak anlamlılığı kanıtlanan ölçme modelindeki her bir faktörün analiz için uygun olup olmadığı, Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısı referans alınarak ölçülmüş ve bulgular Tablo 3'te sunulmuştur. Hesaplanan Cronbach's Alpha⁷ güvenilirlik katsayıları her bir faktörün model tahmini için uygun olduğunu kanıtlamaktadır.

Tablo 3: Faktörlerin Bireysel Güvenilirliği

Faktörler (Dinamikler)	Cronbach's Alpha
İş Ahlakı	0.638
Bireycilik	0.712
Dindarlık	0.889
Hayırseverlik	0.743
Hemşericilik	0.667
Hukukun Üstünlüğü	0.627
İş Çevreleri ve Üniversiteler ile İlişki	0.746
Sekülerizm	0.615
Servet	0.819

⁷ Cronbach's Alpha'nın değeri ile ilgili bir fikir birliği olmamasına rağmen; Hair vd. (2003); Ngai vd. (2004); Birasnav ve Rangnekar (2009)'a göre sosyal bilimlerde kabul edilen minimum değeri 0,60'dır.

C. MODELİN TAHMİNİ

Her bir dinamiğin bireysel ve tüm dinamiklerin bir bütün olarak güvenilirliklerinin kanıtlanmasının ardından, Türkiye’de kentlerin temel kültürel büyüme dinamiklerinin tahmin edilmesi aşamasına geçilmiştir. Analiz kapsamındaki kentler için elde edilen bulgular, Tablo 4’te gösterilmektedir.

1 nolu modelin her bir kent için tahmin edilmesi esnasında kontrol edilen tanımlayıcı test istatistikleri⁸, Manisa’da hemşericiliğin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin araştırıldığı model dışındaki hiçbir modelde ardışık bağımlılık sorununun olmadığını; ayrıca Malatya’da geleceğe odaklanma ile Malatya ve İstanbul’da iş çevreleri ve üniversitelerle ilişkiler ile kentsel ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi test eden modeller dışındaki hiçbir modelde değişen varyans sorununun bulunmadığını ortaya koymuştur. Dolayısıyla söz konusu modellere, ifade edilen sorunların çözümlenmesi amacıyla, AR(1) ve White düzeltmeleri uygulanmıştır. Bununla birlikte, F ve T testleri hesaplanan katsayıların çoğunun ve tahmin edilen modellerin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermiştir.

Bulgulara göre Gaziantep, İstanbul, İzmir, Kayseri, Mersin ve Samsun’da tüm kültürel dinamikler ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etki yaratırken; Adana’da iş çevreleri ve üniversitelerle ilişki, hukukun üstünlüğü, iş ahlakı ve dindarlık; Ankara’da servet; Diyarbakır’da geleceğe odaklanma, servet, hukukun üstünlüğü ve hayırseverlik; Erzurum’da hukukun üstünlüğü, iş ahlakı ve dindarlık; Kocaeli’de hukukun üstünlüğü; Manisa’da iş çevreleri ve üniversitelerle ilişki, eğitim, servet, hukukun üstünlüğü, bireycilik ve dindarlık; son olarak ise Samsun’da iş ahlakının kentsel ekonomik büyüme performansı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etki yaratmadığı tespit edilmiştir.

⁸ İstenildiği takdirde tanımlayıcı test istatistiklerine ait tüm bulgular incelemeye açıktır.

Tablo 4: Tahmin Sonuçları

<u>Kültürel</u> <u>dinamikler</u>	<u>Katsayılar</u>						
	<i>Adana</i>	<i>Ankara</i>	<i>Diyarbakır</i>	<i>Erzurum</i>	<i>G.Antep</i>	<i>İstanbul</i>	<i>İzmir</i>
<i>Geleceğe odaklanma</i>	0.298 (0.08)	0.278 (0.00)	0.118 (0.11)	0.397 (0.00)	0.224 (0.01)	0.347 (0.00)	0.339 (0.01)
<i>Sekülerlik</i>	-0.882 (0.00)	0.431 (0.05)	-1.372 (0.00)	0.644 (0.07)	0.523 (0.06)	-0.466 (0.02)	-0.754 (0.00)
<i>Eğitim</i>	-0.740 (0.00)	-0.216 (0.03)	0.406 (0.02)	-0.521 (0.01)	0.168 (0.06)	-0.534 (0.09)	-0.209 (0.09)
<i>Servet</i>	-0.890 (0.00)	0.477 (0.13)	-0.191 (0.62)	-0.740 (0.02)	0.353 (0.06)	0.927 (0.07)	0.990 (0.06)
<i>Hukukun üstünlüğü</i>	0.015 (0.96)	0.343 (0.09)	-0.057 (0.78)	0.090 (0.87)	0.689 (0.05)	0.972 (0.00)	0.940 (0.00)
<i>İş ahlakı</i>	0.242 (0.61)	0.721 (0.01)	-0.766 (0.09)	0.466 (0.11)	0.813 (0.00)	0.630 (0.06)	0.834 (0.05)
<i>Bireycilik</i>	0.710 (0.07)	0.854 (0.03)	-0.642 (0.00)	0.680 (0.06)	0.675 (0.00)	-0.727 (0.02)	0.647 (0.04)
<i>Dindarlık</i>	0.043 (0.79)	0.236 (0.06)	-0.472 (0.02)	0.162 (0.69)	0.217 (0.02)	0.261 (0.00)	-0.170 (0.06)
<i>Hayır-severlik</i>	-0.915 (0.00)	0.544 (0.04)	-0.387 (0.37)	0.809 (0.03)	0.915 (0.00)	0.203 (0.05)	-0.623 (0.05)
<i>İlişkiler</i>	0.055 (0.84)	0.330 (0.07)	-0.541 (0.00)	0.759 (0.03)	0.410 (0.02)	0.530 (0.05)	1.054 (0.02)
<i>Hemşericilik</i>	-0.559 (0.00)	-0.474 (0.00)	-0.741 (0.00)	-0.435 (0.02)	0.242 (0.08)	-0.620 (0.00)	-0.069 (0.00)

* Parantez içerisindeki sayılar T-testi olasılık değerleridir. Olasılık değerlerinin 0.10'dan küçük olması, katsayıların istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 4’ün Devamı: Tahmin Sonuçları

<u>Kültürel</u> <u>dinamikler</u>	<u>Katsayılar</u>						
	<i>Kayseri</i>	<i>Kocaeli</i>	<i>Malatya</i>	<i>Manisa</i>	<i>Mersin</i>	<i>Samsun</i>	<i>Trabzon</i>
<i>Geleceğe odaklanma</i>	0.288 (0.01)	0.380 (0.00)	0.299 (0.01)	0.277 (0.03)	0.332 (0.00)	0.287 (0.00)	0.255 (0.02)
<i>Sekülerlik</i>	0.949 (0.00)	-1.054 (0.00)	0.436 (0.09)	-0.671 (0.07)	-0.430 (0.00)	-0.824 (0.03)	-0.516 (0.02)
<i>Eğitim</i>	0.346 (0.00)	-0.265 (0.08)	0.613 (0.00)	0.166 (0.49)	-0.289 (0.00)	-0.653 (0.00)	-1.955 (0.00)
<i>Servet</i>	0.776 (0.05)	-0.954 (0.00)	0.351 (0.00)	-0.577 (0.24)	-0.647 (0.04)	-0.395 (0.01)	2.904 (0.00)
<i>Hukukun üstünlüğü</i>	0.816 (0.00)	0.340 (0.39)	0.826 (0.04)	0.051 (0.87)	0.594 (0.04)	1.163 (0.03)	1.269 (0.06)
<i>İş ahlakı</i>	3.487 (0.00)	0.798 (0.03)	0.727 (0.00)	-0.665 (0.20)	0.440 (0.06)	-0.246 (0.33)	2.884 (0.00)
<i>Bireycilik</i>	0.513 (0.07)	0.883 (0.05)	0.811 (0.00)	-0.799 (0.11)	-0.481 (0.09)	0.871 (0.01)	0.349 (0.07)
<i>Dindarlık</i>	0.319 (0.00)	-0.191 (0.00)	0.330 (0.00)	-0.027 (0.87)	0.470 (0.00)	0.148 (0.09)	0.889 (0.01)
<i>Hayırseverlik</i>	1.303 (0.02)	-0.586 (0.01)	0.388 (0.01)	-0.757 (0.06)	0.268 (0.00)	0.437 (0.03)	1.546 (0.00)
<i>İlişkiler</i>	0.587 (0.08)	0.487 (0.07)	0.611 (0.01)	-0.531 (0.17)	0.227 (0.07)	0.483 (0.01)	1.694 (0.00)
<i>Hemşericilik</i>	0.507 (0.00)	-0.726 (0.00)	-0.677 (0.00)	-0.413 (0.00)	-0.393 (0.09)	0.430 (0.02)	-1.197 (0.01)

* Parantez içerisindeki sayılar T-testi olasılık değerleridir. Olasılık değerlerinin 0.10’dan küçük olması, katsayıların istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

Analiz kapsamındaki tüm kentlerde ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı pozitif etkiye sahip olan dinamikler, yalnızca geleceğe odaklanma ve hukukun üstünlüğüdür. Ayrıca iş ahlakı dinamiği, Diyarbakır hariç tüm kentlerde ekonomik büyüme performansını pozitif yönde etkilemektedir. Bununla birlikte, sekülerlik Ankara, Erzurum, Gaziantep, Kayseri ve Malatya’da ekonomik büyüme üzerinde pozitif; Adana, Diyarbakır, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Manisa, Mersin, Samsun ve Trabzon’da ise negatif etkiye sahiptir. Servet dinamiğinin kentsel ekonomik büyüme üzerindeki etkisi Gaziantep, İstanbul, İzmir, Kayseri, Malatya ve Trabzon’da pozitif; Adana, Erzurum, Kocaeli, Mersin ve Samsun’da negatiftir. Bireycilik dinamiği Adana, Ankara, Erzurum, Gaziantep, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Malatya, Samsun ve Trabzon’da kent-

sel ekonomik büyümeyi pozitif; Diyarbakır, Samsun ve İstanbul'da negatif yönde etkilemektedir. Dindarlık Ankara, Gaziantep, İstanbul, Kayseri, Malatya, Mersin, Samsun ve Trabzon'da kent bazında ekonomik büyüme performansını pozitif yönde etkilerken; etkinin yönü Diyarbakır, İzmir ve Kocaeli'nde negatife dönmektedir. Benzer biçimde, hayırserverlik de Ankara, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, Kayseri, Malatya, Mersin, Samsun ve Trabzon'da pozitif; Adana, İzmir, Kocaeli ve Manisa'da negatif büyüme etkisine sahiptir. Son olarak, hemşericilik dinamiğinin kentsel ekonomik büyüme performansı üzerindeki etkisi Gaziantep, Kayseri ve Samsun'da pozitif iken; Adana, Ankara, Diyarbakır, Erzurum, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Malatya, Manisa, Mersin ve Trabzon'da negatiftir⁹.

SONUÇ

Büyüme literatüründeki son trend, geleneksel faktörler dışında, ekonomik büyümeye neden olduğu düşünülen diğer dinamikleri ortaya koymaya çalışan mikro temelli araştırmaların yapılmasıdır. Bu kapsamda mevcut çalışmanın amacı, Türk ekonomisinin en üretken kentlerinde ekonomik büyümeye yön veren kültürel dinamiklerin tespit edilmesidir. Söz konusu amaç ekseninde, literatürde yer alan araştırmalar kültürün yalnızca tek bir boyutu ile ilgili iken, mevcut çalışma 11 kültürel boyut üzerinde yoğunlaşmış ve bunların kentsel ekonomik büyüme performansı üzerindeki etkilerini araştırmıştır.

Yapılan anketlerin değerlendirilmesi neticesinde ulaşılan tahmin sonuçları kentsel ekonomik büyüme üzerinde sırasıyla en güçlü ve en zayıf etkiyi yaratan dinamiklerin; Adana, Erzurum ve Manisa için hayırserverlik ve geleceğe odaklanma; Ankara için bireycilik ve eğitim; Diyarbakır için sekülerlik ve eğitim; Gaziantep için hayırserverlik ve eğitim; İstanbul için hukukun üstünlüğü ve hayırserverlik; İzmir için iş çevreleri ve üniversitelerle ilişki ve hemşericilik; Kayseri için iş ahlakı ve geleceğe odaklanma; Kocaeli için sekülerlik ve dindarlık; Malatya için hukukun üstünlüğü ve geleceğe odaklanma; Mersin için servet ve iş çevreleri ve üniversitelerle ilişki; Samsun için hukukun üstünlüğü ve dindarlık ve son olarak Trabzon için servet ve geleceğe odaklanma olduğunu göstermiştir.

Literatürdeki diğer araştırmaların sonuçlarıyla karşılaştırıldığında, mevcut araştırmanın bulguları büyük ölçüde paralellik arz etmektedir. Örneğin, Hofstede (1980) ve Franke vd. (1991) çalışmaları ile tutarlı olarak, bireycilik dinamiği kentsel ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilerken; Franke vd. (1991)'in aksine, bazı kentlerde sekülerlik ile ekonomik büyüme arasında negatif yönlü bir ilişki göze çarpmaktadır. Ek olarak, Granato vd. (1996), Blum ve Dudley (2001), Barro (2002), Barro ve McCleary (2003), Sala-i Martin vd. (2004) ve

⁹ Analiz kapsamındaki kentlerin kültürel büyüme dinamikleri, dinamiklerin etki sırası ve yönü Ek.1'de ayrıntılı biçimde sunulmuştur.

Noland (2005) ile tutarlı bir biçimde, dindarlığın kentsel ekonomik gelişimi hem pozitif hem de negatif şekilde etkileyebileceği sonucu ortaya çıkmaktadır. Eğer hemşericilik dinamiği, Sassen (1994), Florida (2002), Ottaviano ve Peri (2005, 2006) çalışmalarında ileri sürülen çeşitlilik dinamiğinin zıt anlamlısı olarak varsayılırsa, mevcut araştırmadan elde edilen bulgular çeşitliliğin kentsel ekonomik büyüme üzerinde pozitif etki yaptığı sonucunu da desteklemektedir.

Son olarak, ortaya çıkan kültürel dinamikler her bir kent için farklı özelliklere sahip bir büyüme stratejisinin gerekliliğine işaret etse de, diğer tüm faktörler sabitken; hem bireysel olarak kentlerin hem de bir bütün olarak Türk ekonomisinin büyüebilmesi için iktisadi aktörlerin geleceğe dönük olumlu beklentilere sahip olmalarının sağlanması, sekülerlik tutumları konusunda daha itinalı bir politika izlenmesi, servet konusundaki fikirlerinin geliştirilmesi, hukukun üstünlüğüne olan inanç ve güvenlerinin artırılması, iş ahlakı konusundaki tutumlarının güçlendirilmesi, bireysel faaliyetlerinde hareket serbestisi tanınması, dini inanç hususunda özgürlüklerinin genişletilmesi, daha hayırsever bir tavır içerisinde olmalarının sağlanması, iş çevreleri ve üniversitelerle daha sıkı ilişkiler kurabilmelerinin önündeki engellerin kaldırılması ve hemşericilik konusundaki tavır ve düşüncelerinin aşırıya kaçmasının engellenmesi faydalı olabilir. Merkezi ve yerel politika yapıcılar, sayılan tüm bu faktörleri gerçekleştirebilmek için uygun politika araçlarına sahiptir. Bu noktadaki temel sorun ise, hangi politikanın ne yönde kullanılacağına belirlenmesidir. Bu sorunun ele alınması, ileride konu ile ilgili yapılacak araştırmalar açısından yeni bir başlangıç noktası olarak düşünülebilir.

EKLER:**Ek 1: Kentlerin Kültürel Büyüme Dinamikleri, Etki Sırası Ve Yönü**

<u>Etki</u>	<u>Kentler, kültürel büyüme dinamikleri ve etki yönü</u>					
<u>sırası</u>	<i>Adana</i>	<i>Ankara</i>	<i>Diyarbakır</i>	<i>Erzurum</i>	<i>Gaziantep</i>	<i>İstanbul</i>
1	Hayırseverlik (-)	Bireycilik (+)	Sekülerlik (-)	Hayırseverlik (+)	Hayırseverlik (+)	Hukukun üstünlüğü (+)
2	Servet (-)	İş ahlakı (+)	İş ahlakı (-)	İlişkiler (+)	İş ahlakı (+)	Servet (+)
3	Sekülerlik (-)	Hayırseverlik (+)	Hemşericilik (-)	Servet (-)	Hukukun üstünlüğü (+)	Bireycilik (-)
4	Eğitim (-)	Hemşericilik (+)	Bireycilik (-)	Bireycilik (+)	Bireycilik (+)	İş ahlakı (+)
5	Bireycilik (+)	Sekülerlik (+)	İlişkiler (-)	Sekülerlik (+)	Sekülerlik (+)	Hemşericilik (-)
6	Hemşericilik (-)	İlişkiler (+)	Dindarlık (-)	Eğitim (-)	İlişkiler (+)	Eğitim (-)
7	Geleceğe odaklanma (+)	Hukukun üstünlüğü (+)	Eğitim (+)	Hemşericilik (-)	Servet (+)	İlişkiler (+)
8		Geleceğe odaklanma (+)		Geleceğe odaklanma (+)	Hemşericilik (+)	Sekülerlik (-)
9		Dindarlık (+)			Geleceğe odaklanma (+)	Geleceğe odaklanma (+)
10		Eğitim (-)			Dindarlık (+)	Dindarlık (+)
11					Eğitim (+)	Hayırseverlik (+)

Ek 1'in Devamı: Kentlerin Kültürel Büyüme Dinamikleri, Etki Sırası Ve Yönü

Etki sırası	Kentler, kültürel büyüme dinamikleri ve etki yönü					
	<i>İzmir</i>	<i>Kayseri</i>	<i>Kocaeli</i>	<i>Malatya</i>	<i>Manisa</i>	<i>Mersin</i>
1	İlişkiler (+)	İş ahlakı (+)	Sekülerlik (-)	Hukukun üstünlüğü (+)	Hayırseverlik (-)	Servet (-)
2	Servet (+)	Hayırseverlik (+)	Servet (-)	Bireycilik (+)	Sekülerlik (-)	Hukukun üstünlüğü (+)
3	Hukukun üstünlüğü (+)	Sekülerlik (+)	Bireycilik (+)	İş ahlakı (+)	Hemşericilik (-)	Bireycilik (-)
4	İş ahlakı (+)	Hukukun üstünlüğü (+)	İş ahlakı (+)	Hemşericilik (-)	Geleceğe odaklanma (+)	Dindarlık (+)
5	Sekülerlik (-)	Servet (+)	Hemşericilik (-)	Eğitim (+)		İş ahlakı (+)
6	Bireycilik (+)	İlişkiler (+)	Hayırseverlik (-)	İlişkiler (+)		Sekülerlik (-)
7	Hayırseverlik (-)	Bireycilik (+)	İlişkiler (+)	Sekülerlik (+)		Hemşericilik (-)
8	Geleceğe odaklanma (+)	Hemşericilik (+)	Geleceğe odaklanma (+)	Hayırseverlik (+)		Geleceğe odaklanma (+)
9	Eğitim (-)	Eğitim (+)	Eğitim (-)	Servet (+)		Eğitim (-)
10	Dindarlık (-)	Dindarlık (+)	Dindarlık (-)	Dindarlık (+)		Hayırseverlik (+)
11	Hemşericilik (-)	Geleceğe odaklanma (+)		Geleceğe odaklanma (+)		İlişkiler (+)

Ek 1'in Devamı: Kentlerin Kültürel Büyüme Dinamikleri, Etki Sırası Ve Yönü

Etki sırası	<u>Kentler, kültürel büyüme dinamikleri ve etki yönü</u>	
	<i>Samsun</i>	<i>Trabzon</i>
1	Hukukun üstünlüğü (+)	Servet (+)
2	Bireycilik (+)	İş ahlakı (+)
3	Sekülerlik (-)	Eğitim (-)
4	Eğitim (-)	İlişkiler (+)
5	İlişkiler (+)	Hayırseverlik (+)
6	Hayırseverlik (+)	Hukukun üstünlüğü (+)
7	Hemşericilik (-)	Hemşericilik (-)
8	Servet (-)	Dindarlık (+)
9	Geleceğe odaklanma (+)	Sekülerlik (-)
10	Dindarlık (+)	Bireycilik (+)
11		Geleceğe odaklanma (+)

KAYNAKÇA

- BARRO, Robert J.; (1990), "Government Spending In A Simple Model of Endogenous Growth", **Journal of Political Economy**, 98(5), pp. 103-125.
- BARRO, Robert J; (2002), "Quantity and Quality of Economic Growth", **Economic Growth: Sources, Trends and Cycles**, 6(5), pp. 135-163.
- BARRO, Robert J. and Rachel M. MC CLEARY; (2003), "Religion and Economic Growth Across Countries", **American Sociological Review**, 68, pp. 760-781.
- BIRASNAV, Muthuraj and Santosh RANGNEKAR; (2009), "Structure of Human Capital Enhancing Human Resource Management Practices In India", **International Journal of Business and Management**, 4(5), pp. 226-238.
- BLUM, Ulrich and Leonard DUDLEY; (2001), "Religion and Economic Growth: Was Weber Right?", **Journal of Evolutionary Economics**, 11(2), pp. 207-230.
- BRADLEY, Rebecca and Joshua S. GANS; (1998), "Growth in Australian Cities", **The Economic Record**, 74(226), pp. 266-278.
- BROWN, Timothy A; (2006), **Confirmatory Factor Analysis for Applied Research**, USA: Guilford Press.
- CHESHIRE, Paul and Gianni CARBONARO; (1996), "European Urban Economic Growth: Testing Theory and Policy Prescriptions", **Urban Studies**, 33(7), pp. 1111-1128.
- CLARK, J. Stephen and Jack C. STABLER; (1991), "Gibrat's Law and The Growth of Canadian Cities", **Urban Studies**, 28(4), pp. 635-639.
- DA MATA, Daniel; Uwe DEICHMANN; J. Vernon HENDERSON; Somik V. LALL and Hyoung G. WANG; (2005), "Examining The Growth Patterns of Brazilian Cities", **Policy Research Working Paper Series**, 3724, The World Bank.
- DANIELZYK, Rainer and Gerald WOOD; (2001), "On The Relationship Between Cultural and Economic Aspects of Regional Development: Some Evidence From Germany and Britain", **European Planning Studies**, 9(1), pp. 69-83.
- DE LONG, J. Bradford and Andrei SHLEIFER; (1993), "Princes and Merchants: European City Growth Before The Industrial Revolution", **Journal of Law & Economics**, 36(2), pp. 671-702.
- DOMAR, Evsey D.; (1946), "Capital Expansion, Rate of Growth and Employment", **Econometrica**, 14(2), pp. 137-147.

- DURANTON, Gilles; (2000), "Urbanization, Urban Structure, and Growth", in Jean M. HURIOT ve Jacques F. THISSE (Ed.), **Economics of Cities: Theoretical Perspectives**, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 290-317.
- DURANTON, Gilles; (2004), **Some economics for Zipf's Law**, Romer and Simon Unified: Mimeo.
- DUROY, Quentin M.; (2003), "Culture, Environmental Values and Economic Growth: Essays In Development and Ecological Economics", Unpublished PhD Thesis, New York: Rensselaer Polytechnic Institute.
- EATON, Jonathan and Zwi ECKSTEIN; (1997), "Cities and Growth: Theory and Evidence From France and Japan", **Regional Science and Urban Economics**, 27(4), pp. 443-474.
- FLORIDA, Richard; (2002), "Bohemia and Economic Geography", **Journal of Economic Geography**, 2, pp. 55-71.
- FRANKE, Richard H.; Geert HOFSTEDE and Michael H. BOND; (1991), "Cultural Roots of Economic Performance: A Research Note", **Strategic Management Journal**, 12, pp. 165-173.
- FRIEDMAN, John; (1969), "The Role of Cities In National Development", **American Behavioral Scientist**, 12(5), pp. 13-21.
- GABAIX, Xavier; (1999), "Zipf's Law and The Growth of Cities", **The American Economic Review**, 89(2), pp. 129 -132.
- GLAESER, Edward L.; Hedi D. KALLAL; Jose A. SCHEINKMAN and Andrei SHLEIFER; (1992), "Growth In Cities", **Journal of Political Economy**, 100(6), pp. 1126-1152.
- GLAESER, Edward L.; Jose A. SCHEINKMAN and Andrei SHLEIFER; (1995), "Economic Growth In A Cross-section of Cities", **Journal of Monetary Economics**, 36(1), pp. 117-143.
- GRANATO, Jim; Ronald INGLEHART and David LEBLANG; (1996), "The Effect of Cultural Values on Economic Development: Theory, Hypotheses, and Some Empirical Tests", **American Journal of Political Science**, 40(3), pp. 607-631.
- GRONDONA, Mariano; (2000), "A Cultural Typology of Economic Development", in Lawrence E. HARRISON and Samuel P. HUNTINGTON (Ed.), **Culture Matters: How Values Shape Human Progress**, USA: Basic Books, pp. 13-43.
- HAIR, Joseph F.; Ronald L. TATHAM; Rolph E. ANDERSON and William C. BLACK; (2003), **Multivariate Data Analysis**, New Delhi: Pearson Education.

- HARRISON, Lawrence E.; (2000), "Promoting Progressive Cultural Change", in Lawrence E. HARRISON ve Samuel P. HUNTINGTON (Ed.), **Culture Matters: How Values Shape Human Progress**, USA: Basic Books, pp. 44-87.
- HARROD, R. Forbes; (1948), **Towards A Dynamic Economics**, UK: McMillan.
- HERRERO, Luis C.; Jose A. SANZ; Maria DEVESA; Ana BEDATE and Mario J. BARRIO; (2006), "The Economic Impact of Cultural Events: A Case-Study of Salamanca 2002: European Capital of Culture", **European Urban and Regional Studies**, 13(1), pp. 41-57.
- HOFSTEDE, Geert; (1980), **Culture's Consequences: International Differences In Work-related Values**, Beverly Hills: Sage Publications.
- HOSELITZ, Bert F.; (1953), "The Role of Cities In The Economic Growth of Underdeveloped Countries", **Journal of Political Economy**, 61(3), pp. 195-208.
- HOSELITZ, Bert F.; (1955), "The City, The Factory, and Economic Growth", **The American Economic Review**, 45(2), pp. 166-184.
- JACOBS, Jane; (1969), **The Economy of Cities**, USA: Vintage Books.
- JORESKOG, Karl G. and Dag SORBOM; (1993), **LISREL: User's Reference Guide**, Chicago: Scientific International Software.
- KHAN, Muhammad M.; Jianhua ZHANG; Muhammad S. HASHMI and Mohsin BASHIR; (2010), "Cultural Values and Economic Growth In Asia: An Empirical Analysis", **International Journal of Business and Social Science**, 1(2), pp. 15-27.
- LANDES, David S.; (1998), **The Wealth and Poverty of Nations: Why Some Are So Rich and Some So Poor**, New York: Norton.
- LUCAS, Robert E.; (1988), "On The Mechanics of Economic Development", **Journal of Monetary Economics**, 22, pp. 3-42.
- NGAI, Eric; Edwin CHENG and Mark HO; (2004), "Critical Success Factors of Web-Based Supply Chain Management Systems: An Exploratory Study", **Production Planning & Control**, 15(6), pp. 622-630.
- NOLAND, Marcus; (2005), "Religion and Economic Performance", **World Development**, 33(8), pp. 1215-1232.
- OTTAVIANO, Gianmarco I. P. and Giovanni PERI; (2005), "Cities and Cultures", **Journal of Urban Economics**, 58(2), pp. 304-337.
- OTTAVIANO, Gianmarco I. P. and Giovanni PERI; (2006), "The Economic Value of Cultural Diversity: Evidence From US Cities", **Journal of Economic Geography**, 6(1), pp. 9-44.

- RAGAN, Kelly and Bharat TREHAN; (1998), "Cities and Growth", **FRBSF Economic Letter**, 11, pp. 98-127.
- RAUCH, James E.; (1991), "Productivity Gains From Geographic Concentration of Human Capital: Evidence From The Cities", **NBER Working Papers 3905**, National Bureau of Economic Research, Inc.
- ROMER, Paul M.; (1986), "Increasing Returns and Long Run Growth", **Journal of Political Economy**, 94(5), pp. 1002-1037.
- ROMER, Paul M.; (1990), "Endogenous Technological Change", **Journal of Political Economy**, 98(5), pp. 71-102.
- SALA-I-MARTIN, Xavier; Gernot DOPPELHOFER and Ronald I. MILLER; (2004), "Determinants of Long Run Growth: A Bayesian Averaging of Classical Estimates (BACE) Approach", **The American Economic Review**, 94(4), pp. 813-835.
- SCHUMACKER, Randall E. and Richard G. LOMAX.; (2004), **A Beginner's Guide to Structural Equation Modeling**, Second Ed. USA: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- SASSEN, Saskia S.; (1994), **Cities In A World Economy**, Thousand Oaks: Pine Forge Press.
- SOLOW, Robert M.; (1956), "A Contribution To The Theory of Economic Growth", **Quarterly Journal of Economics**, 70, pp. 65-95.
- SVEIKAUSKAS, Leo; (1975), "The Productivity of Cities", **The Quarterly Journal of Economics**, 89(3), pp. 393-413.
- VILADECANS MARSAL, Elisabet; (2002), **The Growth of Cities: Does Agglomeration Matter?**, Working Papers, Institut d'Economia de Barcelona (IEB), No 2002/3.
- WEBER, Max; (1904), **The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism**, 1976 Edition, London: George Allen & Unwin.